

A mellényt újra kell gombolni

Botos József – Botos Katalin

MEGJELENT: 2006. ÁPRILIS – 2. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

DR. BOTOS JÓZSEF egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, DR. BOTOS KATALIN egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Szegedi Tudományegyetem. (kbotos@jak.ppke.hu)

MÍTOSZOK ÉS REALITÁS A TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁSI REFORMRÓL

Nyilvánvaló, a cím mindkét felét kölcsönöztük. Az eleje közismerten Deák Ferencre utal, míg a második Nicholas Barr¹ témába vágó angol cikkéből került át. Mentségünkre legyen szólva, hogy csak a cím lett kölcsönvéve, nem a gondolat, mert azt hosszú ideje megfogalmazták már a szerzők. (A mondanivaló már 1997-ben írásos formát nyert, hozzászólásként az akkori parlamenti vitákhoz, s megjelent 1999-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem jegyzetének részeként.)²

A magyar mítosz az, hogy a '90-es évek második felében végrehajtott társadalombiztosítási reform megoldást jelentett egy fenntartható nyugdíjrendszer létrehozására. Rejtett adósságaink napvilágra kerültek, de a kötelező tőkefedezeti magánnyugdíjpénztárak a köztük lévő verseny és az elérhető nagyobb tőkepiaci hozamok által előnyösebb és biztonságosabb nyugdíjkiadásokat jelentenek majd a belépők számára.

Azt szeretnénk az alábbiakban megvizsgálni, hogy ez a mítosz mennyire megalapozott.

Az is kérdés, hogy reform volt-e valóban az 1998-as reform? Megoldotta-e a nyugdíjrendszer alapvető problémáját, a fenntarthatóságot? Pozitív hatást gyakorolt-e a különösképpen fontos nemzetpolitikai kérdésre, a magyar demográfiai helyzet alakulására? Mert valójában ez a legfontosabb kérdés, amit fel kell tennünk önmagunknak.

A magyar társadalom előregedése ugyanis meglehetősen drámai. Kevés a gyermek, nő az idős korosztályok aránya. Az aktív korú népességnek el kell tartania gyermekeit, és emellett meg kell termelnie azt a termék- és jövedelemmennyiséget, amely a társadalombiztosítás adott rendszerében a már nyugdíjjogosult rétegek megélhetéséhez szükséges. Kettős teher nehezedik rá.

A magyar társadalom többsége azonban talán mégsem úgy gondolkodik, mint Az ember tragédiájának eszkimója: sok az eszkimó és kevés a foka. Főlöszleges teher tehát az idősebb korosztály! Azért mégsem lehet a Tajgetoszról lelökni őket. Ezt a gondolatot Augusztinovics Mária³ egészen nyersen fogalmazta meg egyik tanulmányában. Az életkor meghosszabbodása, amely bekövetkezett az elmúlt évszázadban, a társadalmi jólét emelkedésének fontos eredménye. A várható élettartamok növekedése – lévén, hogy ebben jócskán elmaradunk a nyugati országoktól – éppen hogy behozandó cél a magyar társadalompolitika számára. Sajnos, éppen az állapítható meg, hogy az 1960 és 1990 közötti időszakban a 60 éves korosztály várható élettartama stagnált. Ugyanakkor a gyermekszületések száma a társadalom reprodukciójához nem elegendő, így egyértelműen fogy a nemzet. A magyar értelmiség jelentős része ezt súlyos problémának tartja. A gondolkodó polgárok – bár nagyjából érzékelik, hogy a nyugdíjrendszer működőképessége mennyire fontos –, nem kizárólag finanszírozási kérdésként közelítik meg a társadalom előregedésének és a népesség csökkenésének gondját.

Ugyanakkor gyakran hallani azt is, hogy nem olyan nagy baj, ha kevesebben leszünk. Lehet importmunkaerővel is pótolni a hiányzó fiatalokat. Látni kell azonban, hogy ez a „megoldás” – hacsak nem a határon túli magyarság települ be, ami a szülőföld elhagyása szempontjából nem igazán kívánatos –, számos gazdasági, kulturális, vallási és etnikai problémát vetne fel. Ezek széles körű taglalásába itt most nem fogunk bele. Annyi bizonyos, hogy a vallási-etnikai gondok kezelése nemcsak nehéz, de költséges is. A szocializáció problémáiról jó képet adtak a közelmúltban lezajlott franciaországi események. Azt a nézetet sem lehet elfogadni, hogy nem baj, ha kevesebben leszünk, de legalább majd jobban élünk. Ez ugyanis korántsem olyan biztos, hogy garantálható. Az IMF egy közelmúltban készült tanulmánya éppen a demográfiai folyamatok gazdasági hatását elemezte.⁴ A munka világosan rámutat, hogy a fejlett országokban bekövetkező népességfogyás súlyos piacproblémát eredményezhet. A magunk részéről azt az álláspontot osztjuk, hogy a fenntartható társadalom – fenntartható gazdaság nem csökkenő népességre értelmezendő, s ez adekvát társadalombiztosítási modellt követel.

A társadalombiztosítás terméke és egyben generálója is a társadalmigazdasági folyamatoknak.

Csak azt a társadalombiztosítási modellt tekinthetjük elfogadhatónak, amely pozitívan hat a jelenlegi kedvezőtlen demográfiai folyamatokra, s amely mellett fékezhető a jelentős lélekszámcsökkenés hazánkban. Azt a társadalombiztosítási modellt tekintjük célravezetőnek, amelyik nem erősíti az amúgy is jelentkező negatív folyamatokat. Úgy véljük, meg kell határozni a nemzetstratégiai szempontból fontos célokat – még ha csak nagyon általánosságban lehetséges is ez –, s egybevetni azt a létező gazdasági renddel: vajon összhangban van-e az ideálisnak tekinthető állapottal vagy sem, s változtatható-e egy kívánatos irányba vagy sem.

Ideális a legalább nem csökkenő népességű, a jólétben Európához felzárkózó, a környezetet a lehető legkevésbé terhelő gazdasággal bíró ország lenne a számunkra. Ehhez innovatív, növekedésre képes, komoly társadalmi kohézióval bíró társadalomra és gazdaságra van szükség. Hozzájárult-e ehhez az 1998-as reform? Mielőtt ennek megválaszolásába kezdenénk, tisztázzunk néhány alapfogalmat. Erre akkor is szükség van, ha napjainkban számos cikk és tanulmány foglalkozik a társadalombiztosítás aktuális kérdéseivel.

AZ EURÓPAI TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁS HÁROM ALAPELVE

Fontos ugyanis megállapítani, hogy milyen gondoskodási formákat nevezhetünk joggal társadalombiztosításnak, s tekinthetünk az államháztartás részének.

Európai gyakorlatban társadalombiztosításnak azt a rendszert nevezhetjük, amelyben az alábbi elvek egyidejűleg érvényesülnek:

1. Mindenkire nézve törvényileg – munkavállalóra és munkáltatóra – egyaránt kötelező.
2. Mindenkire kiterjedő általános szolidaritás érvényesül benne (generáción belüli és generációk közti szolidaritást is beleértve).
3. Automatikus állami (kötségvetési) készfizető garancia van arra az esetre, ha a biztosító bármely okból kifolyólag képtelen lenne, azaz nem tudná finanszírozni szolgáltatásait. A valódi társadalombiztosításban a garancia kiterjed a társadalombiztosítás minden ágára! (Nyugdíj, egészségügy, baleseti és anyasági ellátások, munkanélküliség.)

Azok a rendszerek, melyek ezt a három alapelvet nem követik, európai és klasszikus értelmezésben nem tekinthetők társadalombiztosításnak – még akkor sem, ha a társadalom minden tagját érintik. Tehát, az önkéntes pénztárak, melyek a tagok közti szolidaritást felvállalják, de nem törvényileg kötelező a belépés, és nincs mögötte állami garancia, nem részei a társadalombiztosításnak, csupán kiegészítik a társadalombiztosítási rendszert. A Magyarországon létrehozott önkéntes magánnyugdíjpénztárak ily módon nem képezik részét az államháztartásnak, noha kapcsolatban állhatnak vele (állampapírba való befektetés, befektetési kedvezmények révén). Ugyanez mondható el a törvényileg kötelező magánnyugdíjpénztárakról is, ahol a három alapelv közül viszont hiányzik a szolidaritás, és nincs kötelező készfizető állami garancia sem. Lényegében ezek a formák – még ahol kötelező jellegű is a belépés – kiegészítő jellegű, mondhatni üzleti biztosítások. Akkor is, ha nonprofit alapon szerveződnek. A nyugdíjpénztárak eszközei, noha az egyén későbbi, esetleg több évtizeddel későbbi anyagi biztonságát szolgálják, lényegében jelenleg befektethető, a költségvetés és adott esetben a vállalatok által azonnal és hosszú távra felhasználható megtakarítást jelentenek.

...a magánnyugdíjpénztár megoldja azt a problémát, amit – részben – saját létrehozása okozott.

Ezek a kiegészítő biztosítók a pénzpiacon intézményi befektetőként jelentősen sok esetben meghatározó szerepet játszanak. A kis megtakarítók eszközeit lényegében teljes felhatalmazással kezelik, forgatják a törvényi előírások keretei között. A magán-nyugdíjpénztári megtakarítások jelentőségét jól mutatja, hogy évek óta a megtakarítások folyamatosan és dinamikusan növekvő hányadát a biztosítástechnikai tartalékok képezik. 2005-ben például növekedésük üteme megközelítette a 25%-ot, összegük pedig meghaladta a 3,1 billió forintot. Ennek háromötöde a nyugdíjpénztári tartalék, egyharmada az életbiztosítási díjtartalék, míg a többi egyéb biztosításokhoz kapcsolódott. (KSH Jelenti, 2005/12, 51. o.)

A KÍGYÓ A SAJÁT FARKÁBA HARAP

Ez a megtakarítás az állampapírok megvásárlása révén fedezheti részben a központi költségvetés bármely okból fellépő hiányát, beleértve akár a kötelező társadalombiztosítás számára nyújtandó készfizető kezesség költségét is.

Fedezi is: A kötelező magánnyugdíjpénztárak eszközeiket döntően állampapírokba fektetik, finanszírozva ezzel többek között éppen azt a hiányt, amelyet a központi költségvetésből a felosztó-kirovó rendszerbe való utalások eredményeznek. Ez volt az a megállapítás, amelyre a szerzők a tervezett reformok kapcsán annak idején jutottak. Úgy fogalmaztak, hogy a kígyó a saját farkába harap: a magánnyugdíjpénztár megoldja azt a problémát, amit – részben – saját létrehozása okozott. A költségvetés garanciája miatt a hagyományos rendszer hiányait fedezni kell. Mivel a kormányzat nem szeretne ehhez adót emelni, s már amúgy is hiányos a költségvetés, kapóra jön, hogy maga a nyugdíjalap amúgy se tudja nagyon másba fektetni a megtakarításokat, s így kötvényt, állampapírt vásárol. Természetesen az adósság terhére történő transzfer a kamatokkal megterhelt. Azt is mondhatjuk, hogy a költségvetés mai, illetve jövőbeni adófizetői, akik a kamatszolgálat terhet viselik, átvállalják a felosztó-kirovó rendszerről a tőkefedezeti rendszerre való áttérés költségeit. Megnö az állam adóssága – ezt nevezték a szakértők a rejtett adósságok explicitté tételének –, ami szorítani fogja a politikusokat az érdemi reformok végrehajtására, amelyekre a társadalombiztosítás fenntarthatóvá tételéhez szükség van. Ez pedig nem más, mint a bevételek és kiadások összhangba hozatalát célzó kellemetlen intézkedéssorozat.

Az adósságállomány megnövekedése az EU-tagság szempontjából bizony elég kellemetlen tény. Közel volt – most éppen már elérte – az adósságállomány a GDP 60%-ához, ami a maastrichti kritériumok szempontjából csengőszám. Rá is kényszerült a kormányzat, hogy kérje Brüsszeltől e tételek legalább átmeneti kivételét az adósságok közül, hiszen nem a mostani gazdálkodásnak, hanem egy formaváltásnak volt csupán a következménye. Végleges mentességet azonban nem kaphattunk rá, hiszen ami tény, az tény: a kormányzatnak mégis csak fel kellett vennie kölcsönt, s annak szolgálata effektíve terheli az adófizetőket. A jelentős kamatszolgálat pedig mindig korlátozza a fiskális politika mozgásterét, függetlenül attól, hogy milyen okból keletkezett.

REFORM? NEM REFORM?

Rendkívül érdekes volt számunkra, hogy az idézett nemzetközi szakértő, Nicholas Barr szinte szó szerint azokat a gondolatokat fogalmazta meg 2004-ben az OECD által újranyomott munkájában, amelyeket mi is megállapítottunk a magyar „reform” kapcsán. Nevezetesen, hogy a felosztó-kirovó rendszerek és a tőkefedezeti rendszerek között sem a fenntarthatóság szempontjából, sem a hatékonyság szempontjából lényeges különbség nincs.

Mindkettő csupán egy formája a jövőbeni javakra szóló ígérvények biztosításának. Reformnak nevezzük, ha egyikről a másikra áttérünk, pedig csak formaváltás történik. Indokául azt szokták felhozni, hogy ez a rendszer hatékonyabb. A látszólagos hatékonyságkülönbség nyomban eltűnik, ha az egyik rendszerről a másikra való átállás költségeit is hozzászámoljuk a tőkefedezeti rendszer eredményeihez. Ez nem más, mint amit fentebb kifejtettünk. Egy már működő rendszer átállításának terheit is vállalnia kell valakinek – s ez aligha lesz más, mint magának a rendszernek a tényleges vagy majdani haszonélvezője, maga a polgár. Mert ugyan ki fizeti meg a forgalmi adó és a személyi jövedelemadó zömét, ha nem a lakosság, figyelembe véve a társasági adó alacsony súlyát a központi adóbevételekben? A kamatszolgálatot – amit a lakosság megtakarításaira a költségvetéstől megkap – nem mástól szerzi meg, mint saját magától, úgy mint adófizetőtől. Vagyis: a „haszon” szépen elolvad. Azt is érdemes összehasonlítani, hogy a két szisztéma menedzselési költsége mennyibe kerül. Barr azt is bizonyítja – amit a magyar adatok is alátámasztanak –, hogy a decentralizált megoldások nem költséghatékonyabbak, éppen ellenkezőleg. A működési költség rengeteg pénzt elvisz a befizetett járulékokból. A MNB szakértőinek közelmúltban publikált tanulmánya⁵ kimutatja, hogy a reformrendszerben nyugdíjat szerzők nyugdíjának összege alacsonyabb lesz, mint a felosztókirovó rendszer jelenleg számítható értéke. A váltás indokoltsága tehát nem a két rendszer közötti hatékonysági különbségben keresendő. Csakis abban található, hogy milyen magatartásra ösztönző hatású az egyik vagy a másik rendszer. S elvitathatatlan, erősíti meg Barr is, hogy a tőkefedezeti rendszer valamivel jobban terel az öngondoskodás irányába, ösztönöz arra, hogy ne mástól várjuk a probléma megoldását – a szolidaritás alapján. Habár, ami azt illeti, a modern informatikai rendszer mellett az egyéni számlák bevezethetők a felosztó-kirovó rendszerben is, azaz, azon belül is lehet

a nagyobb érdekeltségi kötődést biztosítani a befizetések konkrét volumenéhez. (Lásd a svéd rendszert!)

KÖLTSÉGES HOBBI: A GYERMEKNEVELÉS

A társadalombiztosítási rendszer ösztönző hatása egyszerre a rendszer előnye és egyben hátránya is. Hiszen minél inkább úgy tűnik, hogy az öngondoskodás megvalósítható, annál inkább fűtyül a polgár az ezen felüli áldozatvállalásra. Márpedig az utódok nevelése nem kevés anyagi és emberi áldozattal – no persze, örömmel és boldogsággal is – jár. Csakhogy amíg az emberi áldozatvállalás – akárcsak az öröm – nem ölt pénzügyi formát, nem kérünk el beteg gyermekünkötől ápolási díjat, s nem fizetünk neki, ha kedves grimaszt vág, a nevelés költségei valódi pénzt igényelnek. Ezt a családi költségvetés egyéb tételeitől el kell vonni. Egy nagyon anyagiásra formált társadalomban – s a modern Európa sajnos ilyen – ezt a terhet nem vállalják szívesen az emberek.

Ha azt mondhatjuk, hogy a felosztó-kirovó társadalombiztosítás is abban a tudatban ringat bennünket, hogy öregkorunk biztosított, mert a biztosító fizeti nyugdíjunkt és fedezi nagyjából az egészségügyi kiadásainkat, akkor már csak a lakhatást kell valahogy megoldanunk. Gyakran az is sikerül, éppen a nyugdíjunk – és egy esetleges „beugró” összeg fejében – egy kellemes idősek otthonában. Nem érdemes ezért vesződni a gyermekneveléssel. Hacsak valakinek nem ez a hobija, de ez egyéni vállalás kérdése.

Itt van a kutya elásva. A gyermekvállalás ugyanis nem pusztán egyéni kérdés, hanem bizonyos értelemben a közösség felé teljesítendő kötelezettség is. Csakhogy ez egyáltalán nincs a köztudatban. S a tőkefedezeti rendszer még inkább kiiktatja onnan. Hiszen ez a rendszer még személytelenebbé teszi a dolgot. Nem „kapom” a nyugdíjat, az az enyém, jár nekem. Nem „kapom” az egészségügyi szolgáltatást – ha erre a rendszerre is kiterjed a magánosítás –, hanem megveszem azt a saját összegyűjtött pénzemen. Nem szorulok senki segítségére, hiszen a szolgáltatási piacon egy pénzes vevő vagyok, a másik fél meg egy jövedelmet szerezni vágyó eladó. Az jó, hogy nem vagyok kiszolgáltatott. Az viszont nem jó, hogy cseppet sem vagyok szolidáris. S hogy ez nem pusztán erkölcsi probléma, azt nyomban látni fogjuk.

A kapitalizmus a legjobb születésszabályozó.

Mindezen hatások eredője ugyanis az alacsony gyermeklétszám. A kapitalizmus a legjobb születésszabályozó. A gyermeklétszám apadása, a lakosság csökkenése viszont a bevezetőben idézett gazdasági következményekkel jár. Ha csökken az aktív lakosság létszáma, és a termelékenység nem nő ennél gyorsabban, ki termel elegendő javat, hogy a nyugdíjaskorosztály igénye ne verje fel az árakat? Vagy kinek adjuk el likvidálható értékeinket, hogy folyó jövedelemhez jutva megvásároljuk a számunkra szükséges javakat? Relatív túlkínálat lesz ezekből, s csökken az áruk. A piac gondoskodik a tisztulásról: egyensúlyba hozza a keresletet és a kínálatot, de bizony elsősorban a nyugdíjasok reálfogyasztásának visszafogásával.

Hogy a demográfiai helyzet mit eredményez egy nem is túlságosan hosszú idő alatt, jól jellemzi a jelenlegi német példa. Falvak néptelenednek el, értelmiségi családokban fehér holló a gyermek. Közgazdászok és demográfusok azt számolgatják, hány generáció múlva tűnik el a német nemzet.

Azzal sem vigasztalódhatunk, hogy a rendkívül gyors gazdasági növekedés, a termelékenység növekedése termel annyi árut és jövedelmet, hogy a rendszer finanszírozható, fenntartható legyen. A számok azt mutatják, hogy az európai kontinens – s ezen belül a német társadalom – alacsony aktivitási szintje mellett ez nem garantálható. S ha a jelenlegi magyar helyzetet nézzük, igen hasonló problémákat látunk, ráadásul azért lényegesen alacsonyabb egy főre eső GDP mellett. A társadalombiztosítás tehát valóban gyökeres reformra szorul. Ez azonban nem pusztán pénzügytechnika kérdése.

REFORMOK, REFORELKÉPZELÉSEK

Annak érdekében, hogy a társadalombiztosítási rendszerek fenntarthatóvá váljanak, Európa-szerte számos reformjavaslat látott napvilágot. Ezek legfontosabb elemei a következők:

–emelni kell a nyugdíjkorhatárt (ez szinte általános);

–ahol még van különbség a férfi és női nyugdíjkorhatár közt, ott egységesíteni kell azokat, az általános emeléssel egybekötvé;

-méréskelni kell a járulékokat, melyek közvetlenül terhelik a vállalkozók, munkáltatók költségeit;

-a nyújtott szolgáltatások mértékét, színvonalát csökkenteni kell (pl. a nyugdíjak bérekhez viszonyított mértékét mérsékelni, az egészségügyben az ingyenes ellátások körét, a gyógyszerátogatás mértékét, az anyasági segélyek és családi pótlékok nagyságát csökkenteni, a rokkantnyugdíjazást megszigorítani, a munkanélküli-segélyre való jogosultságot szűkíteni kell stb.).

Ezek a lépések, intézkedések kiforgatják a reform szó eredeti jelentését, amely szerint, ha valamit megreformálunk, akkor az jobb lesz, mint előzőleg. Legalábbis a munkavállalók ezt nem így fogják érezni.

Valójában ezeknek a tényleges reformoknak egyetlen célja a vállalatok és a kormányzat kiadásainak a csökkentése. Az ellátás színvonalának megmaradásáért az egyénnek kell jelentős anyagi áldozatot hoznia. Össztársadalmi szinten a terhek nem változtak, csak a megoszlásuk, és nem kell nagy jóstehetség hozzá, hogy előre lássuk: egy bizonyos idő elteltével a kormányok és a vállalatok kényszerben szembekerülnek a társadalom 90-92%-át kitevő bérből és jövedelemből élő tömegekkel. A következmények szinte beláthatatlanok – ezt jelzik a márciusi párizsi zavargások is.

A gazdaságban a korábbi dinamikus növekedés időszaka, legalábbis Európa nyugati felében, lezárult, a növekedési ütemek lecsökkentek. A gazdaság jövedelemtermelő képessége nem növekszik olyan mértékben, mint amilyenre a demográfiai változások miatt szükség lenne. A várható élettartam növekedésével fokozott egészségügyi és szociális gondoskodásra szorul az egyén, ami csak emeli a tb-kiadásokat. A nyugdíjkorhatáremelés csak a rendszer egyensúlyi problémáin segít, hiszen amíg nem megy nyugdíjba az egyén, addig létfenntartásának költségeit a munkáltató, a vállalkozói szféra fedezi munkabére által, ami ugyanakkor bevételt jelent az államháztartás számára – személyi jövedelemadó és tb-járulék formájában –, s ezzel párhuzamosan nem jelentkezik államháztartási kiadásként a fizetendő nyugdíj. A polgároknak azonban nagy gondot okoz. A modern technikák és technológiák, a korszerű termelési módszerek elsajátítására és többé-kevésbé hibamentes alkalmazására már az ötvenes éveiben járó generáció sem képes, nemhogy a hatvanadik életévükön túl, akár a hetvenes évekig bezárólag. Az egyén szervezetének elhasználódása, az öregedés nem teszi lehetővé a teljes terhelést sem fizikai, sem szellemi értelemben. Rendkívül nehéz munkát találni, csak szép szólam, hogy most kamatoztathatja igazán felhalmozott tapasztalatait az ember.

A gyors változások e tapasztalatokat elértéktelenítik, a teljes profilváltás rugalmassága pedig irreális elvárás.

Summázva: ezek a reformlépések tehát csak a rendszer finanszírozhatóságát szolgálják, de gyökeres ösztönzést a társadalom makrofolyamatainak megváltoztatására nem adnak. S ráadásul csak ott járhatók, ahol a költségeknek a dolgozókra hárítása lehetséges, mivel az életszínvonal kellően magas szinten van, s vannak még igénybe vehető tartalékok a lakosságnál. Ez hazánkra kevésbé jellemző, az alacsony nettó megtakarítási arány s az ugyancsak meglehetősen széthúzódtott jövedelemeloszlás miatt.

MIT TEHETÜNK?

Túl azon, hogy a rendszer konszolidálására áldozatokat követelünk a polgároktól, a rendszerbe magába olyan elemeket kellene beépíteni, amelyek segítik a tartósan kedvezőtlen hatást gyakoroló demográfiai tényezők megváltoztatását.

...az egyénnek is van kötelezettsége a társadalommal szemben: gyermekek nevelése.

Amikor a társadalombiztosítási rendszer létrejött, az volt a fő gondolat, hogy miként tud a társadalom segíteni a nehéz helyzetbe került egyéneket. Az a gondolat nem merült fel, hogy az egyénnek is van kötelezettsége a társadalommal szemben: gyermekek nevelése. Nem merült fel a kérdés, mert – mint annak idején Adenauer kancellár megjegyezte – gyerekek így is, úgy is születtek. Attól kezdve, hogy gyakorlati lehetőséggé vált a születésszabályozás, a munkaerő egyszerű újratermelése is veszélybe került.

Társadalombiztosítási megközelítésben úgy mondhatjuk, nem vált biztosítottá, hogy magam helyett állítok járulékfizető polgárt. A mai társadalombiztosítási rendszer ezt nem követeli meg az egyéntől, és nem is támogatja. Az ember ésszel élő lény. Bármily alacsony képzettségű legyen, akkor is ki tudja számolni, hogy az egy főre jutó elkölthető jövedelme már egy gyermek vállalása esetén is – kétkeresős családmódelben gondolkodva – egyharmadával esik vissza, és ha két gyermeket vállal, akkor az egy főre jutó elkölthető jövedelme csak fele annak, ami akkor állna rendelkezésére, ha egyedül élne, vagy párcapcsolatban, de két keresettel. Most hagyjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy a gyermekvállalás anyagi ráfordításokon kívül egyéb gondot is jelent a szülőknek. A társadalom nem tesz különbséget sem a jövedelemadó tekintetében, sem a társadalombiztosítási járulékkerhek tekintetében azon polgárok között, akik vállalják a társadalom újratermelését, és akik nem vállalják, vagy akár biológiai, egészségügyi okokból nem vállalhatják. Ezen az igazságtalan helyzeten változást egy olyan reform jelentene, amely érdekeltté tenné a munkáltatót abban, hogy gyermekes, többgyermekes szülőket foglalkoztasson! Ez az érdekelttség a járulékkerhek differenciálásával kellene hogy megtörténjen. Megoldódhatna az a probléma is, hogy jelenleg a munkáltatók kisgyermekes anyákat nem vagy nem szívesen alkalmaznak. A mai rendszerben a női munkavállalónak kifejezetten hátrány nemcsak az, hogyha gyermeke van, hanem ha fiatal házasként várható, hogy gyermeke lesz a közeljövőben.

A járulékdifferenciáláson túlmenően a demográfiai kérdés megoldásához, a népességfogyás megállításához arra is szükség lenne, hogy a gyermek után kapott családi pótlék mértéke teljes mértékben kiegyenlítse azt az anyagi hátrányt, amely a gyermek, mint nem kereső, mint eltartott megjelenésével lép fel a családban.

A járulékdifferenciálás egyben a nyugdíjak differenciálását is jelentené, vagy ha a nyugdíjak mértékének a differenciálását nem, akkor a nyugdíjkorhatárét. Elképzelhető az a helyzet is, hogy mindkettőben történne differenciálás. A lényeg, hogy az, aki a társadalom újratermelésében nem vállal költségeket, annak egyrészt magasabb járulékot kellene fizetni, másrészt hosszabb ideig kellene dolgoznia, esetleg kevesebb nyugdíjért. Ezeknek a reformelveknek az egyértelmű meghirdetése és alkalmazása vezetne az igazi öngondoskodáshoz. A feladat komplex, a teljes társadalompolitika átgondolását igényli. Példának okáért a lakásépítésben az olyan lakások építését kellene preferálni, amelyek alkalmasak egy többgenerációs család (nagy szülők, szülők és gyermekek) számára. Az ilyen típusú lakás egyrészt a nagyon idős családokon belüli gondozását tenné lehetővé, másrészt az új generáció családokon belüli gondozását és felügyeletét is úgy, hogy az aktív korosztályt képező szülőknek a kisgyerekek betegsége miatt ne kelljen otthon maradniuk. Ez a megoldás amellelt, hogy az egyén egészséges fejlődésére nagyon pozitívan hatna, még a gazdaság nemzetközi versenyképességét is jelentősen javíthatná, hiszen nem jelentkeznének egyrészt az idősellátás, másrészt a gyermekvállalás miatt a termékeket, szolgáltatásokat terhelő pótlólagos költségek.

Összefoglalva: Nyilvánvaló, hogy ezeket a gondolatokat a napi gazdaságpolitika az álmok világába utalja. Pedig jó lesz felébrednünk, és látni fogjuk, hogy a fenti gondolkodásra nagyon is rákényszerít bennünket a nemzetközi verseny, ezen belül is az ázsiai piacok kihívása.

A nem a mai kornak megfelelő elvek szerint működő társadalombiztosítás nem szolgálja az európai régió és ezen belül hazánk gazdaságának versenyképesebbé válását. A ma működő rendszert arra a helyzetre alakították ki, amikor még viszonylag kevés ember élt bérből és fizetésből és bőséges volt a gyermekáldás. Napjainkra viszont a társadalom zöme lett bérből és fizetésből élő, s a gyermekszám alacsony. Gyakorlatilag nincs más mód az időskori életszakasz biztosítására a fejlett országokban, mint maga a társadalombiztosítás. A mai kor feltételeinek és követelményeinek megfelelő, de bizonyos régi elveket megtartó társadalombiztosítás azonban megújíthatja a társadalom egészét azáltal, hogy erősíti építőkövét, a gyermeket vállaló családot.

Ez a folyamat egyben jelentősen hozzájárulhat a nemzetgazdaság nemzetközi versenyképességének javításához. Arról talán nem is szólva, hogy a társadalmi igazságosság érvényesülését segítve, egy morális megújulás irányába terelhetné az eszméktől és értékektől nagyban kiüresedett társadalmunkat.

¹ Nicholas Barr. Reforming Pensions: Myths, Truths and Policy Choices International Social Security Review, Vol. 55. No. 2 2002.

² Dr. Botos József: A magyar társadalombiztosítás kialakulása és fejlődése.

³ Augusztinovic Mária: Népeség, foglalkoztatás, nyugdíj. Szegedi Egyetem GTK Kiadványai, 2006., megjelenés alatt.

- ⁴ Batini-Callen–McKibbin: The Global Impact of Demographic Change IMF Working Paper 2006.
- ⁵ Orbán Gábor–Palotai Dániel: A magyar nyugdíjrendszer fenntarthatósága, [www](#).